
BARTÓK BÉLA

A POLGÁRŐRSÉG EGERBEN 1918–1919-BEN*

A polgárőrség polgárokból vagyis helyi lakosokból a katonai szervezet mintájára szervezett fegyveres őrség, – írta 1922-ben a Révai Nagy Lexikona – amely „mozgalmas időkben”, háborúk vagy forradalmak idején fegyveres szolgálatot teljesít, majd hozzátette, hogy Párizs és a francia városok polgárőreinek nemzetőrként (sic) a francia forradalomban fontos társadalmi és politikai szerep jutott. Az 1914-ben kezdődött háború elején Magyarországon a polgárőrségnek két szervezete jött létre. Vidéken az elsőfokú rendőrhatóság alá helyezett karhatalom, Budapesten a rendőrség mellett önállóan megszervezett ún. önkéntes őrsereg alakult, amelynek feladata a közművek fegyveres őrzése volt. A polgárőrség 1918–19-ben a forradalom alatt is kapott feladatot, Bartha Albert hadügyminiszter 1918. november 24-én¹ kiadott rendeletével újjászervezte a veszélyeztetett rend védelmére, a „bomlasztó izgatások folytán” nem fejthetett ki hatékony működést. – hangzott az ítélet a közelmúlt friss emlékei alapján.² A lexikon ehhez kapcsolta az önkéntes karhatalom fogalmát, amely elsősorban hadviselt polgárokból a belső rend fenntartására toborzott katonai szervezetű csapat, és amelyet csak szükség esetén rendszerint rövid időre hívnak össze.³

Más lexikon szerint is a nemzetőrséget elsőként 1789-ben Franciaországban a nagy forradalom alatt szervezték meg Lafayette⁴ parancsnoksága alatt mint önkéntes polgári fegyveres alakulatot amely maga választotta tisztjeit. Annak mintájára 1848-ban Magyarországon is megalakult a nemzetőrség, de mivel katonailag nem volt kellőképpen kiképezve és felszerelve, a honvédség megszervezése után feloszlott. Ehhez volt hasonló az volt első világháború elején szervezett polgárőrség, de csakhamar azt is meg kellett szüntetni.⁵

Úgy tűnik, hogy a régebbi lexikonok szerint a polgárőrség és a nemzetőrség fogalmát nem volt könnyű szétválasztani, mert hasonló tevékenységet végeztek, de ha egy konkrét korszakon, helyszínen és településen részletesebben megvizsgáljuk a róluk fennmaradt tudósításokat, talán könnyebben meg tudjuk különböztetni ezt a két karhatalmi szervet. Ez a dolgozat azt a célt tűzte

---

* A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001. „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat támogatta.

1 A Károlyi Mihály miniszterelnök és Bartha Albert hadügyminiszter által aláírt 1918. évi 5220. sz. M.E. rendelet 1918. november 11-én jelent meg

2 Révai Nagy Lexikona, Budapest, 1922. 15. k. 550.

3 Uo. 15. k. 24.

4 Gilbert du Motier (1757–1834), más néven Lafayette márki 1789–91 között és 1830-ban volt a párizsi nemzetőrség parancsnoka.

5 Tolnai Új Világ Lexikona, Budapest, 1928. 13. k. 36.

ki maga elé, hogy a korabeli tudósítások segítségével csak az 1918. november elején Egerben megalakult *polgárőrséget* mutassa be. Megpróbáljuk jellemezni a működését, célját, eredményeit, problémáit és kísérletet teszünk néhány társadalomtörténeti következtetés levonására.

Az 1918-ban felállított magyarországi nemzetőrség és polgárőrség őse 1848-ban jött létre, és fontos kérdés, hogy mennyiben hasonlított vagy különbözött a 70 évvel későbbi karhatalom. A nemzetőrség spontán szerveződése már a március 15-i pesti forradalom másnapján kezdetét vette. Batthyány Lajos gróf március 22-én a helyhatóságokhoz intézett körlevelében a következőket írta: „... Városokban s népesb helyeken a vagyonos osztályból olly őrsereg alkothatnék, melly már együttartása által is a személy és vagyonbátorságot fenntartani képes leend.” Pár nappal később e tárgyban pedig így nyilatkozott: „A polgári szabadságra alapított társadalmi átalakulásnak biztosítéka ... a nemzeti őrseregben keresendő”.⁶

Ebből talán nyilvánvaló, hogy a nemzetőrség Magyarországon is kettős céllal jött létre: a polgári forradalom vívmányainak védelmére, valamint az annak keretein túlmutató esetleges vagyonegyenlősítő mozgalmak elfojtására. A nemzetőri szolgálatra kötelezettek összeírásnak eredménye a szűkebben vett Magyarországon június végén 200 ezer, július közepén mintegy 350 ezer, szeptemberben pedig 400 ezer fő volt. A nemzetőrök 80-85 százaléka a birtokos parasztság soraiból került ki, akiknek a nyári mezőgazdasági munkák mellett legfeljebb a hét végén jutott idejük fegyvergyakorlásra. A kiképzettség hiánya mellett fegyverzete, felszerelése sem tette alkalmassá a nemzetőrséget komoly háborús szerep vállalására. A tisztek megválasztásánál általában a tekintélyelv érvényesült, a megyebeli birtokosok, hivatalnokok, értelmiségiek – városok esetében vagyonosabb kereskedők és iparosmesterek – lettek a nemzetőrök tisztjei.⁷

1848 tavaszán Heves és Külső-Szolnok vármegyében is lelkesen kezdődött a nemzetőrség szervezése. Végül három zászlóalj alakult Eger, Gyöngyös és Mezőtúr központtal.⁸ Maximális létszáma – legalábbis papíron – majdnem 13 000 fő volt, ami abból eredhetett, hogy gyakorlatilag minden katonaköteles férfit összeírtak függetlenül attól, hogy végeztek-e később nemzetőri vagy polgárőri szolgálatot. Megbízhatóbb azonban az 1848. március 19-én kiadott *Az egri polgári őrsereg felállítása tárgyában működő bizottmánynak hivatalos jelentése*, amely az egri polgárőrség működésének feltételeit részletezte. A szöveg szerint „Polgárőrök csupán azon polgárok és vagyonnal bíró lakosok lehetnek, kik valamely becsület szennyező tettel nem bélyegzettek, vagy éppen köz fenýték alatt nem léteznek.”⁹

6 Bona Gábor: Századosok az 1848–49. évi szabadságharcban. Budapest, 2009. II.11.

7 Uo. 12–13.

8 Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. Budapest, 1897. IV. k. 399.

9 Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltárának IV. / 2. rsz. 170/1848. jelzetű irata, közli Bodnár Krisztián: 1848. március 19 Egerben – Városi közgyűlés az isten szabad ege alatt címmel http://mnl.gov.hu/mnl/hml/hirek/1848_marcius_19_egerben_varosi_kozgyules_az_isten_szabad_ege_alatt (letöltés: 2019. 03. 04.)

Az első polgárőrség

A magyar belügyminiszter 1914. szeptember 16-án kiadott 4220. számú körrendelete a törvényhatóságok első tisztviselői – vagyis alispánok és polgármesterek – számára utasítást adott „polgári őrségek” szervezésére.¹⁰

„A háborús viszonyok szükségessé teszik, – kezdődik a rendelet – hogy a katonai behívások következtében leapadt vagy amúgy is elégtelennek látszó városi rendőrszemélyzet kiegészítéséről, ott pedig, ahol a helyi rendőrség nincs szervezve (községekben), a helyi közrend és a közbiztonság elemi feltételeinek megóvásáról, továbbá az egészségügyi és más hasonló fontosságú rendészeti feladatok teljesítéséről és mindevégből ideiglenes rendőrségi szervezet létesítéséről gondoskodás történjék.”¹¹ A belügyminiszter a polgárőrségeket akkor a rendőrség fennhatósága alá helyezte, de kikötötte, hogy a szolgálat önkéntes és ne fizetett legyen, a parancsnokokat és helyettesét megválaszthatja, tagjait pedig alaposan tájékoztatni kell kötelességeikről és jogaikról, esküt kell tenniük, hatósági közegnek számítanak, és pontosan meghatározott feltételek mellett fegyverhasználati joguk van.¹² A rendelethez csatolták *A polgári őrség szervezési szabályzatát*, amely tartalmazta pl. az eskü szövegét, de a megkülönböztető jelvények formáját is. „A polgári őr e minőségének felismerhetővé tétele végett szolgálat közben bal karján 'polgári őr' feliratú nemzeti színű karszalagot vagy más megállapítandó jelvényt (kokárdát, vállszalagot stb.) visel.”¹³

1914 őszétől Egerben is folyamatosan romlott a közbiztonság a rendőrök katonai behívása miatt, ezért 1915 nyarán felmerült a polgárőrség megszervezésének szükségessége pl. a színházi előadások időtartamára.¹⁴ Különös, hogy éppen a nyilvános esti szórakozás igényelte ilyen kiegészítő rendőri személyzet jelenlétét, de volt néhány tudósítás, amely színházi rendbontásokról, kisebb botrányokról tudósított. Így aztán polgárőrök teljesítették a rendőrök helyett az egri színházban a közbiztonsági szolgálatot. Civil ruhás fiatalemberek voltak, akik attól kaptak hivatalos felhatalmazást, hogy piros és kék színű karszalagot viseltek, mert ezek Eger színei. „A mi közönségünkben meg van az az érettség, hogy felügyelet nélkül is vigyáz a rendre s a polgárőrök utasításait el fogadja.” – hangzott az optimista vélemény. A színházi előadások előtt Friedl Gyula egri rendőrkapitány figyelmeztetett minden nézőt, hogy a karszalagos polgárőr hatósági személy, és ha valaki ellenszegülne nekik, hatóság elleni erőszakot követne el.¹⁵

10 Miklós Tamás: Polgárőrség Esztergomban az első világháború idején, <http://docplayer.hu/1276563-Polgarorseg-esztergomban-az-elso-vilaghaboru-idejen.html> (letöltés: 2019. 03. 02.)

11 Magyarországi rendeletek tára, (MRT) M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 48. évf. 1914. 2314.

12 Uo 2316.

13 Uo. 2320.

14 Egri Újság (továbbiakban: EU) 1915. augusztus 17. 3.

15 EU 1915. szeptember 4. 4.

Közben Egerben is több lett a lopás, az erőszak, hiszen 1915 őszén még több panasz hangzott el a garázdálkodó kiskorú suhancok, a megtámadott rendőrjárőrök miatt. A 30 000 lakosú Egerben akkor már csak 3 rendőr szolgált, de a botrányos piaci spekulációk miatt is szükség lett volna polgárőrségre.¹⁶ Az egriek azonban hiába remélték, hogy a polgárőrség segítségével ezen is lehet majd segíteni, pedig nem volt lehetetlen elvárás, mert Nyíregyházán ellenőrzésével sikerült a piaci uzsora visszaszorítása.

Az elhúzódó háború újabb és újabb bűncselekményeket vetett fel. 1917 augusztusában Heves vármegye közigazgatási bizottságának közgyűlésén pl. *Graefl Jenő* poroszlói földbirtokos és *Török Kálmán* kanonok, Gyöngyös országgyűlési képviselője felhívták a figyelmet arra, hogy egyes vidékeken sok a lopás és betörés, különösen a szökött orosz foglyok veszélyeztetik néhány településen a közbiztonságot. A bizottság úgy határozott, hogy a községeket polgárőrségek szervezésére fogja felhívni és utasítja az éjjeli őrségről szóló vármegyei szabályrendelet betartására.¹⁷ Valószínűleg ennek sem volt eredménye, mert szeptemberben már az okozott gondot, hogy az egész vármegyében vándorcigányok garázdálkodtak, a csendőrség pedig – szintén létszámihiány miatt – nem bírta őket féken tartani.¹⁸ A megyeszékhelyen tudtak ezekről az állapotokról, és ezek késztették az alispánt annak a rendeletnek kiadására, amelyben ismét polgárőrségek szervezésére és az éjjeli őrk számának növelésére utasította a községeket. A falvak azonban megfelelő személyek hiányában ennek a rendeletnek sem tudtak eleget tenni.

Volt Egerben egy olyan társaság, amely egy osztrák típusú polgárőrség alapja lehetett volna.¹⁹ 1769-ben alakult meg az *Egri Polgári Lövész Egyesület*, amely a polgárokat a céllövészetben képezte a német és osztrák Schützenvereinek mintájára.²⁰ Ez azonban már a 19. század elejére elvesztette katonás jellemzőit és egy alig 60 fős szabadidős társasággá alakult át. Az első világháború alatt tagjainak nagy része elesett a harcmezőkön vagy fogságba került, így 1918 novemberében nagyon kevés egyleti tag maradt Egerben, akire polgárőrként számítani lehetett. 1918. október 27-én tartottak ugyan egy rendkívüli közgyűlést a városháza kistermében, de ennek semmilyen hatása következménye nem volt.²¹ Lőterük az épülettel és berendezéssel együtt akkor már nagyon leromlott állapotban volt, a felszerelésük egy részét pedig 1919-ben elvitték a román megszállók.²² 1921-ben viszont már önkéntes adományokat kértek, ismét lövészversenyt hirdettek, és felajánlották

16 EU 1916. november 2. 2.

17 EU 1917. augusztus 17. 3.

18 EU 1917. szeptember 29. 2.

19 Hajdu Tibor: Közép-Európa forradalma 1917–1921. Budapest, 1989. 92–95.

20 Heves megye első lövész egyesületének megalakítása in Varga László: Heves megye sporttörténete, Eger, 1972. 97–100.

21 EU 1918. október 27. 3.

22 A Polgári Lövész Társulat, Egri Népújság, 1921. május 28. 1.

felszerelésüket a tanuló ifjúságnak, hogy a sportversenyben szerzett tudásukat később a „köz javára érvényesíthessék.”

A második polgárőrség

Az őszirózsás forradalom győzelme után a belügyminisztérium 5220/1918.M.E. számú rendelete adott utasítást a Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetek forradalmi fegyveres erők megszervezésére. A fennálló csendőrségen, államrendőrségen, határrendőrségen, pénzügyőrségen és közigazgatási (vidéki) rendőrségen továbbá a budapesti rendőrség mellett felállított „védőrségen”²³, a katonai rendőrségen, a budapesti önkéntes őrseregen és a vasúti mozgó őrségeken kívül három fegyveres testület alakítását jelentette be. A legelső egy új Nemzeti Hadsereg lett volna, a második a nemzetőrség, amit kicsit részletesebben kell bemutatni, mert a karhatalom tovább tagozódott a társadalom különböző rétegei között.

A nemzetőrség a hadsereghez hasonlóan önként jelentkezőkből állt, akiknek szolgálati kötelezettsége csak néhány hónapra terjedt ki.²⁴ Ebbe a hadsereg céljaira visszatartott illetve ismét behívott 5 legfiatalabb korosztály tagjai (az 1896–1900 között születettek) nem léphettek be. Központjuk Budapest, Szeged, Kassa, Pozsony, Kolozsvár és Szombathely volt, 40 főből álló egységeket (szakaszokat) alkottak, tényleges és nem tényleges tisztek vezénylete alatt jöttek létre. Felállítását a hadügyminisztériumban székelő Nemzetőri Kormánybiztosság végezte, felszerelése és ruházata ugyanolyan volt mint a tervezett hadseregé, szervezetének részleteiről és megkülönböztető jelvényéről a hadügyminiszter külön intézkedést ígért. A díjazás (zsold) és egyéb szociális előnyök viszont olyanok voltak, mint a tervezett hadseregnél, vagyis ahhoz állt közelebb mindenféle szempontból.²⁵

Ezzel szemben a polgárőrség lényeges eltéréseket mutatott. Szintén önként jelentkezőkből állt, de csak olyan személyekből, akik rendes napi munkájuk mellett saját otthonuk közvetlen védelmét szolgálják. Ezeket a helyi viszonyok szerint egyes városokban és községekben kellett felállítani a helyi néptanács és közigazgatási hatóságok intézkedésére. „*Rendeltetése egymás tűzhelyeinek közös*

23 Suba János: Karhatalmi formációk Magyarországon 1918–1920. Rendvédelmi Füzetek, 2008. 18. sz. 132.

24 Révész Tamás: Nemzetőrök, polgárőrök, népőrök. A Károlyi-kormány karhatalmi szervei, Rubicon, 2015. 3. sz. Online Plusz http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/nemzetorok_polgarorok_neporok_a_karolyi_kormany_karhatalmi_servei/ letöltés: 2019. 03. 05.

25 A magyar minisztérium 1918. évi 5220. M.E. sz. körrendelete. In Magyarországi rendeletek tára, M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 52. évf. 2233.

védelve”²⁶ – írta a rendelet eredeti szövege. A későbbiek szempontjából fontos körülmény, hogy a szolgálat díjazással nem járt, katonai egyenruha nem volt kötelező, felszerelését és megjelölését pedig a szervezők a helyi viszonyokhoz alkalmazva határozhatták meg.

A kormány a rendeletben leírtakon kívül semmilyen más fegyveres erőt nem ismert el hivatalosan, viszont a rend fenntartása szempontjából egyelőre még nem nélkülözhető fennálló fegyveres egységeket a lehetőséghez képest fokozatosan be kellett a fentiekbe olvasztani. Mindenféle toborzást betiltottak, különösen azt, hogy a leszerelő vagy éppen a visszatartandó katonaság köréből szabadcsapatokat, vagy egyéb független különítményeket alakítsanak.

Ilyen előzmények után érkezett meg Egerbe a budapesti forradalom híre és 1918. november 3-án nagy tömeg részvételével megalakult a nemzeti tanács.²⁷ Már az előző hónapokban egyre gyakoribbak voltak a rendbontások, ezért a közbiztonság megszilárdítása az első teendők közé tartozott. Isaák Gyula, Heves vármegye alispánja 1918. november 2-án a körrendeletet intézett az összes főszolgabíróhoz, polgármesterhez és rendőrkapitányhoz: *„A mai nagy történelmi időben a közigazgatási hatóságok első és legfőbb feladata a közrend és a közbiztonság fenntartása. Ennek érdekében a következőket rendelem: 1. Minden városban (községben) kellő létszámmal polgárőrség állítandó fel a meglévő csekély számú rendőrség és csendőrség támogatására. Miután pedig a rendzavarásokat leginkább a hazatérő katonák okozzák, ezek is megnyerendők polgárőröknek és szükség esetén a polgárőrök szolgálatukért magasabb összegű napidíjban részesítendők. Az erre szükséges összeg közadakozás útján első sorban a vagyonbiztonság megóvására szoruló, tehát vagyonosabb lakosoktól gyűjtendő össze.”*²⁸

Az 1918. évi forradalom első napjaiban néhányan az 1848-as forradalom újjászületését vélték felfedezni és úgy is fogalmaztak: *„Friedl Gyula²⁹ rendőrkapitány ma délután 4 órára gyűlésre hívta össze Eger város polgárságát a Kaszinó nagytermébe, hogy az ország szent ügyének diadalra jutásához szükséges rend és közbiztonság fenntartására Eger város területére polgárőrség alakíttassék.”*³⁰ A kitűzött időre zsúfolásig megtelt a Kaszinó³¹ hatalmas terme és a rendőrkapitány kifejtette a nagy idők jelentőségét, amelyekben az új Magyarország megalakulása folyik, és amelyet a rend és nyugalom fenntartásával lehet elsősorban elősegíteni. Ez teszi szükségessé, mondta, hogy elsősorban maga a polgárság álljon össze a rend fenntartására, és erre a célra megalakítsa a polgárőrséget. Hangsúlyozta, hogy a polgárőrség teljesen polgári jellegű lesz, a szolgálati

26 Uo.

27 Nagy József: Az 1918-as polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében. Eger, 1955, Heves megyei füzetek, 2. sz. 11.

28 EU 1918. november 2. 1.

29 Friedl Gyula 1920-ig volt Eger rendőrkapitánya

30 EU 1918. november 5. 1.

31 Eger, Széchenyi út 16. sz. alatti ház, ma a Kepes György Központ épülete

szervezését azonban a helybeli honvéd tisztikar tagjai végzik majd, élükön Mészöly Géza³² őrnaggyal, aki készségesen vállalta a tisztekkel együtt a civil karhatalom megszervezését. Friedl ezért újra felhívta a polgárságot, hogy minél nagyobb számban jelentkezzenek szolgálatra, hogy lakosai sikeresen védjék meg a haza szent érdekeit és lakóhelyük értékeit.

Ezután Mészöly őrnagy szólalt föl és lelkes beszédben ecsetelte az alakulat fölállításának szükségességét és nagy jelentőségét. A polgárőrség a becsületes emberek gárdája lesz – ígérte – vallás és politikai különbség nélkül egyszül az ország érdekeit szolgálja. Ő is buzdította a megjelenteket, hogy minél nagyobb számban lépjenek be a polgárőrség soraiba, és mindvégig komoly akarattal, fegyellemmel és kitartással teljesítsék a rájuk váró feladatokat. Kifejezte azt a reményét is, hogy a kormány közjóra irányuló törekvése mielőbb teljes rendet teremtsen, és ennek a törekvésnek még gyorsabb és határozottabb sikere lesz, ha ebben a polgárság a kormányt a legenergiusabban támogatja.

Ezután Alföldi Dávid³³ szólította fel a hallgatóságot, hogy álljon a szent ügy szolgálatába, és minél nagyobb számmal lépjen be a csapatba. Preszler József³⁴ és Módly László³⁵ felszólalása után az értekezlet egyhangú lelkesedéssel kimondta a polgárőrség megalakulását. Friedl Gyula rendőrkapitány záró szavaira egyben megkezdődött a jelentkezés, amely már a helyszínén nagy létszámot eredményezett.

Ezután a tagok nemzeti színű karszalagot kaptak a város hivatalos pecsétjével, és már aznap este 6 órakor szolgálatba is álltak. A polgárőrség laktanyáját a halaspiaci iskolában rendezték be, és ott kezdték őket megfelelően beosztani. November 6-án 10 órakor oda hirdettek gyűlést, az intézőbizottság kérte, hogy a tagok minél nagyobb számban vegyenek részt a gyűlésen, ezt megelőzőleg pedig Révész József rendőrfogalmazónál jelentkezzenek azok, akik szolgálni akarnak a polgárőrségben.

1918. november 10-én a város különböző negyedeiben – amelyeket fertályoknak neveztek – a földművesek is gyűléseket tartottak, hogy a polgárőrséghez csatlakozzanak. Úgy tűnik, hogy ez az mozgalom az ősi fertálymesterséget szerette volna feltámasztani a tetszhalálból, mert a testület 1918-ra elvesztette 18. századi rendőri hivatását. *„A fertálymesterek voltak a hivatalos iratok kézbesítői, az idézések hírvivői, az adóintő cédulák kihordói. Ők ügyeltek arra, hogy a negyed lakói nem sértik-e meg a közrendet, ügyelnek-e a tisztaságra, végrehajtják-e*

32 Mészöly Géza a m. kir. 28.honvéd gyalogezred tisztje volt, aki eleinte az egri nemzetőrséget szervezte, majd egy kommunistaellenes megmozdulás felszámolása során meggyilkolták.

33 Dr. Alföldi Dávid a Károlyi-párt híveként számon tartott egri ügyvéd volt.

34 Dr. Preszler József ügyvéd, tekintélyes egri polgárcsalád tagja, az egri ügyvédi kamara tagja volt.

35 Dr. Módly László jogakadémiai tanár, a Tanácsköztársaság kikiáltásáig Heves vármegye kormánybiztos főispánja in Heves megye történeti archontológiája, 1681–2000. Eger, 2011. 497–498.

a hatóság rendelkezéseit."³⁶ Ebben a patinás testületben szép számmal képviseltették magukat az egri gazdagabb parasztok is,³⁷ ezért az intézőbizottság fölkhívta a földműveseket, hogy a vagyon és életbiztonság megóvására minél nagyobb számban siessenek a polgárőrséghez csatlakozni. „Ezt követeli úgy a saját jól felfogott érdekük, mint a haza szent ügye” – szölt a fennkölt indoklás. Ugyancsak csatlakoznak a polgárőrséghez az Egerben tartózkodó katonák – főként a hivatásosok – akik a következő felhívást bocsátották ki: „Kérjük a jelenleg Egerben tartózkodó 60. gyalogezred tisztjeit és katonáit, hogy (november) 3-án (vasárnap d. e. 12 órakor a Korona szálló éttermében a polgárőrséghez való csatlakozás megbeszélése végett okvetlenül megjelenni szíveskedjenek. 60-as katonák.”³⁸

Fischer Manó³⁹ az egri szociáldemokrata párt nevében és megbízásából szölt a jelenlévőkhöz és hangsúlyozta, hogy mindenki a legnagyobb fegyelmezett-séggel uralkodjon magán, hogy a békét és a rendet megóvja, és e fölött örköd-jék. A nagy cél érdekében mindenkinek egyesülni kell – folytatta – a rend, az élet és vagyonbiztonság védelmére, mert minden pusztítás a közösség kára. Fel kell világosítani erről mindenkit úgy a városok, mind a falvak népét, javasolta, mivel a közvagyon megóvása tűnt akkor a legsürgetőbb feladatnak.

Ezután dr. Vass János népbiztos beszédet intézett az összegyűlt tisztviselőkhöz, és felhívta őket, hogy összes erejüket most egyedül csakis arra fordítsák, hogy az új eszmék és az új korszak megvalósulását biztosítsák. Minden munkát félretéve kell most kiállniuk a nagy célért a porondra, figyelmeztette őket, és vállvetett erővel törekedjenek arra, hogy a rendet és nyugalmat erőteljesen megvédjék, és így ez a rend és nyugalom biztosítsa a már megszerzett szabadságjogokat. Kérte a tisztviselőket és a polgárságot, hogy minél nagyobb számban lépjenek be a polgárőrségbe, és fölkhívta a megjelenteket, hogy tegyék le a hűségesküt.⁴⁰ A lelkes ováció mellett elhangzott beszédek után Révész rendőrfogalmazó felszólította a polgárságot, hogy minél többen lépjenek be a polgárőrségbe, majd Babocsay Sándor a népgyűlést berekesztette.⁴¹

November első hetében az egri polgárőrség sorába nagy számmal jelentkeztek a katonák és helybeli lakosok, ezért ezekben az optimista napokban nagy létszámban teljesítettek szolgálatot. November 5-én a polgárőrséget átszervezték és Mészöly Géza őrnagy megpróbálta reguláris alakulattá átalakítani a civilekből álló csapatot. Kijelentették, hogy azután csak a katonai szolgálatra alkalmas felnőtt férfiakat vesznek fel a testületbe és a tagok 30 korona napidíjat kapnak, vagyis ellátásuk és létfenntartásuk biztosítva lesz. Ez azért volt fontos

36 Löffler Erzsébet: Eger város jogi helyzete a török kiűzésétől 1854-ig, Agria 18. Az egri Dobó István vármúzeum évkönyve 1981. 90.

37 Lásd Petercsák Tivadar: A fertálmesterség. Budapest-Eger, 2014.

38 Uo. 2.

39 Fischer Manó az egri Nemzeti Tanács szociáldemokrata képviselője, a Tanácsköztársaság kikiáltása után a megyei direktórium tagja lett.

40 EU 1918. november 5. 3.

41 EU 1918. november 5. 2.

információ, mert az 1918–1919-es forradalmak idején Európa-szerte a fizetett polgárőrség és egyéb karhatalom a férfiak egyik megélhetési forrása volt.

Kihirdették azt is Egerben, hogy aki be akar lépni ebbe a „*nagy fontosságú szervezetbe*”, az a polgárőrség vezetőségének az iparoskörben⁴² levő helyiségében jelentkezzen. *„És minden arra való polgár, minden társadalmi korból és minden katona, aki itt van, tiszt és legénység a haza szent ügyének érdekében tartsa kötelességének, hogy minél nagyobb számban sorakozzék a rend és a közbiztonság védelmére a polgárőrség zászlaja alá.”* A nemzetőrség és polgárőrség közös telefonszáma Egerben a 222 volt, amely bármelyik telefonállomásról hívható volt éjjel és nappal.⁴³ Ez azt jelenti, hogy nemcsak a nemzetőrség és polgárőrség vezetése nem vált szét a forradalom első heteiben de bázisuk, „*örtanyájuk*” is azonos volt.

Ekkor már Mészöly őrnagy és Horváth Lajos⁴⁴ százados vezetésével, valamint a többi tisztek közreműködésével napokon keresztül folyt a szervezés, a toborzás, a sorozás, és a rövid idő alatt Egerben már 500 főnyi 80 tiszt által vezetett kiképzett nemzetőrrel dicsekedtek, akiket kiegészített a több száz főnyi polgárőrség, amely tartaléka lett a nemzetőrségnek.⁴⁵

Isaák Gyula alispán közigazgatási bizottságának ülésén november 12-én részletesen beszámolt a Heves megyei forradalom első napjairól. Jelentése szerint a megyében nagyon gyorsan elterjedt a fosztogatás, garázdaság és erőszak. Emlékeztetett, hogy már 2-án kiadta a rendelkezést, hogy mindenütt polgárőrség szervezendő a rendőrség és csendőrség támogatására, elrendelte az összes korcsmák bezárását, betiltotta a vendéglőkben a szeszes italok kiszolgálását, továbbá az országos vásárok megtartását.

*„Ezen irtózatot helyzetben majdnem tehetetlenek voltunk – írta –, mert a megbombolt rend helyreállítására megfelelő karhatalom nem állott rendelkezésemre. Az első napok tomboló zivatarát követően alakulóban levő egri polgárőrség adta az első segítyt, az első karhatalmi szakasz a pétervásárai járásba utazott, azonban intézkedéseim dacára polgári tisztviselő nem csatlakozott hozzájuk s nem irányította őket, ennél fogva néhány község bejárása után visszatértek.”*⁴⁶ A Verpelétre kiszállt ötven főnyi szakasz már sokkal eredményesebben működött és Verpelét, Tarnaszentmária és Feldebrő községekben, éppen tetten érve a rabló csőcseléket alapos rendet teremtett, de fegyvert is volt kénytelen használni, aminek több halálos áldozata lett a következő napokban. E helyeken dr. Mocsáry György⁴⁷ szolgabíró erélyes fellépésének köszönhető a rend helyreállítása.”⁴⁸

42 Az Egri Keresztény Iparoskör 1887-től működő érdekvédelmi szervezet volt.

43 EU 1918. november 5. 3.

44 Horváth Lajos a kassai m. kir. 5. huszárezred leszerelt tisztje volt, aki 1920-tól a MOVE egyik vezetőjeként vívást oktatott Egerben.

45 EU 1918. november 8. 2.

46 A pétervásárai járás összes jegyzője elmenekült a nép haragja előtt.

47 Mocsáry György 1918-ban kinevezett gyöngyösi szolgabíró volt.

48 EU 1918. november 13. 1.

Az ő írásából is kitűnik, hogy a nemzetőrség és a polgárőrség még nem vált szét egyértelműen ezekben a zavaros hetekben. Az sem meglepő, hogy a zavargások tekintetében hasonlóság volt 1848-cal.⁴⁹

Az alispán köszönetet mondott a magyar királyi 12. (szatmárnémeti) honvéd gyalogezred hivatásos katonáinak, akik nagy szerepet játszottak a rend és közbiztonság helyreállításában a polgárőrség támogatásával, míg a házi ezrednek tekintett császári és királyi 60. gyalogezred tisztikara és legénysége haza nem érkezett Kutná Horából, ahol az egri pótzászlóalj magyar katonái a háború idején a nyughatatlan csehekét tartották féken. Egerben tehát a szintén ideiglenesen oda helyezett szatmári honvédtiszteknek volt köszönhető a kezdeti forradalmi karhatalom megszervezése.⁵⁰

A forradalom hírére a gyöngyösi nemzeti tanács is nyomban megtette a szükséges intézkedéseket a rend fenntartására, s megalakította a polgárőrséget Kenyeres János huszárszázados parancsnoksága alatt.⁵¹ A polgárőrség ott csakhamar 300 főnyi erőt gyűjtött maga köré, többnyire kiszolgált katonákból, majd sürgősen hozzálátott a rendcsináláshoz és a csavargók, fosztogatók megfékezéséhez. Sajnos ott sem ment vér nélkül, mert a rablók, vagyis a leszerelt vagy hazaszökött katonák fegyveresen ellenszegültek, és az összeütközéseknek ebben a városban is négy halottja és számos sebesültje volt. Az erélyes fellépésnek azonban meg lett az eredménye, a zavargások megszűntek, így november 7-re Gyöngyösön teljes rend és nyugalom lett. A polgárőrség a rablott holmik jó részét visszaszerezte, és biztos helyen összegyűjtötte, a főbb tetteseket pedig elfogta. A gyöngyösi polgárőrség működését a város körzetére, a járás területére is kiterjesztette, és sikerült neki az egyes közeli községekben, pl. Gyöngyöshalászon, Gyöngyössolymoson és Gyöngyöstarjában a jelentkező rendbontásokat elnyomni, így végül Gyöngyös közvetlen környékén is helyreállt a rend.⁵²

Az egri polgárőrségnek egyelőre nem kellett ilyen erőszakosan fellépnie a nyugalom érdekében. *Alpári Lajos* Heves vármegye tanfelügyelője a közigazgatási bizottság ülésén havi jelentésében a vármegye népoktatás ügyeiről beszámolva viszont megemlítette, hogy az oktatás azért is súlyos helyzetben van, mert a tanítók közül többek állomáshelyükről elmenekültek, más részük

49 Nagy József: Az 1918-as novemberi parasztmozgalmak Heves megyében, Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 1959. 155. A nemzetőrség történetének első időszakában karhatalmi funkcióját gyakorolta, mert az 1848 tavaszán és nyarán kibontakozó szociális mozgalmak, pl. földfogalások vagy antiszemita megmozdulások elfojtása céljából több alkalommal sikerrel vetették be. 1848. április 8-án a Heves megyei törvényszék is szigorú ítéletet hozott a gyöngyöstarjáni volt úrbéres jobbágyok ellen, akik korábban elvett földjüket elfoglalták.

50 EU 1918. november 13. 3.

51 Kenyeres százados 1919 áprilisában részt vett Gyöngyösön egy ellenforradalmi zendülésben is. Szokodi József: Heves megyei adatok a Magyar Tanácsköztársaság történetéhez. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 1959. 187–189.

52 EU 1918. november 8.2.

pedig a nemzetőrség és a polgárőrség kötelékében teljesít hazafias szolgálatot.⁵³ A karhatalmi szolgálat tehát a falvakban az oktatást nehezítette meg.

Jelentkezzünk polgárőrnek! – kérte egy felhívás a forradalom kitörése után két héttel, ami azt jelentette, hogy a lelkesedés elmúlt. Az egri polgárőrség vezetősége az alábbi felhívást intézte a magántisztviselőkhez és köztisztviselőkhez, tanárokhoz, tanítókhoz, kereskedőkhöz és iparosokhoz vagyis az egész polgársághoz. A felsorolás azt jelezte, milyen társadalmi réteghez tartozó személyeket várnak karhatalmi szolgálatra.

„Felhívás – A Nemzetőrség létszáma még mindig oly kicsiny, hogy a biztonsági szolgálatot egymaga ellátni nem képes. A Nemzeti Tanács ezért elhatározta egy díjtalanul szolgálatot teljesítő Polgárőrség felállítását. A Nemzeti Tanács felszólította hírlapilag a polgárságot a Polgárőrségbe való belépésre, mely felhívásnak, sajnos, csak a vármegyei tisztviselői kar és a tanítóképzőintézet növendékei tettek eleget, holott úgy a magán-, mint a közérdek követeli, hogy a Polgárőrség mielőbb és minél nagyobb számmal megalakuljon. Hivatkozva az egri polgárság hazafiasságára, felkérem a Tisztelt Címet, hogy befolyásolja a testületébe tartozó polgárokat, hogy kivétel nélkül jelentkezzenek. Kérem a jelentkezőket, hogy ma délután 3 órakor testületenként a halaspiaci iskolában lajstromozás végett jelentkezzenek. Tájékoztatásul közlöm, hogy mennél nagyobb lesz a jelentkezők száma, a szolgálat annál ritkábban esik az egyesekre. A Polgárőrség parancsnoksága.”⁵⁴

Aggasztónak tűnt, hogy már ekkor emlékeztetni kellett a lakosságot arra, hogy a forradalmi időkben a polgárság minden egyes tagjának különös érdeke lenne, hogy a rend és nyugalom – ezzel együtt saját tulajdona – tartós védelmében, őrzésében közreműködjék.

Ilyen előzmények után kezdődött meg az november 15-én az egri polgárőrség újjászervezése. Az egri polgárság népes értekezletet tartott *dr. Militzer Gyula*⁵⁵ elnöklésével a polgárőrség újjászervezése dolgában. Az értekezleten élénk eszmecsere után egyhangúlag kimondták, hogy a polgárőrséget Egerben a nemzetőrségtől függetlenül újjászervezik. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy eddig az ideig a két testület szorosan együttműködött.

Kimondták, hogy az új polgárőrségnek kétféle tagjai lesznek: olyanok, akik önként jelentkezve díjtalanul teljesítenek szolgálatot és olyanok, akik fizetést kapnak. A fizetett polgárőröket a parancsnokság fogadja föl, válogatott megbízható elemekből és ezek a csupán éjszakai szolgálatért napi 15 koronát és forró teát kapnak. Az értekezlet elhatározta, hogy a polgárőrség szervezésére felkéri Mészöly Géza őrnagyot, akit *Petrik Jenő* szolgabíró⁵⁶ és *Kánitz Jenő* főhadnagy fognak támogatni. Ők a háborút megjárt tartalékos tisztek voltak.

53 EU 1918. november 14. 3.

54 EU 1918. november 15. 2

55 Egeri szőlőbirtokos volt, akit 1919 februárjában a radikális párt képviselőjének tartottak.

56 Petrik Jenő egri járási szolgabíró volt és a Tanácsköztársaság megalakulása után egri polgármesterré választották.

A következő határozatok azonban már nem a türelmet és a megegyezést tükrözték. Az értekezlet egyben azt is elhatározta, hogy fölkéri a lapokat, hogy egyrészt az önként jelentkező érdemes polgárőrök névsorát közölje, másrészt azok neveit is hozza a nyilvánosságra, akik a polgárórségre hivatottak és alkalmasak volnának, de e hazafias és fontos polgári kötelességük teljesítése alól kibújni akarnak. Az újjászervezett polgárórség végül is november 16-án alakult meg a Halpiactéri állami elemi iskolában. Megkérték a polgárságot, hogy minél nagyobb számban jelenjenek meg.⁵⁷

A jelentkezés ismét megkezdődött, de nem olyan eredménnyel, mint ahogyan azt a nemzeti tanács tagjai remélték, mert nappali szolgálata csak 61, éjjelire pedig csak 134 polgár jelentkezett. Mivel nappal naponként legalább 30, éjszakára pedig legalább 60 ember kellett volna, a fenti létszám szerint egy polgárőr minden másnap szolgálatba került volna. Hogy tehát a szolgálattal az egyes polgárőröket minél kevésbé terheljék meg, úgy számították, hogy az lenne a megfelelő, ha legalább 210 nappali és 420 éjjeli szolgálatos polgárőr állna rendelkezésre. Ily módon egy héten egyszer kerülne egy emberre a szolgálat. „*Felhívunk tehát minden 50 éven aluli egészséges egri polgárt, haladéktalanul lépjen be az érdekei megóvására alakult polgárórségbe*” – fejeződött be a tudósítás – és felvétel céljából a vezetőség irodájában, a halaspiaci irodában jelentkezzen naponta 9–12 és 13–18 óra között. Ismét csatlakozásra buzdították a hiányzó „*földműves polgárságot*” (sic!) is.

A szervezők azt ígérték, a belépett polgárőrök névsora mindig ki lesz téve a helyi újságok szerkesztőségének kirakataiban, és a parancsnokság is ott függesztette ki a következő napon szolgálatba beosztott polgárőrök névsorát valamint szolgálati idejük kezdetét. Megígérte a vezetőség, hogy azok nevét is nyilvánosságra hozzák az újságokban, és kiteszik a kirakatokba, akikre joggal számíthatnának, de a szolgálat alól alapos ok nélkül kivonják magukat.⁵⁸ Úgy látszik, a kommunikáció nagyon nehezen működött a karhatalom vezetősége és a lakosság között, és nem tűnik hasznos megoldásnak, hogy a távol maradókat nyilvánosan megszégyenítették, mert attól még ellenszenvesebb lehetett a karhatalom.

Az ügy egyre hevesebb hullámokat vert és egyre indulatosabb lett. A közgyűlést helyettesítő nemzeti tanácsban november 18-án már a polgárórségbe történő kényszerbehívást és polgárórségi adó kivetését javasolták. Az indítvány-nyal, „*melyben több volt a jóakaratú buzgóság, mint a mai jogi és hatalmi viszonyok ismerete,*” az egri nemzeti tanács végrehajtó bizottsága november 20-i ülésén is foglalkoztak. A bizottság rövid eszmecsere után egyértelműen megállapította, hogy a nemzeti tanácsnak ilyen jog- és hatásköre nincs, ezért a javaslat felett egyszerűen napirendre tért. A polgárórség ilyen módon történő verbuválását november közepén a helyzet sem tette szükségessé, mert a városban – a tudósítások szerint – akkor éppen rend és nyugalom volt, valamint a nemzetőrség

⁵⁷ EU 1918. november 16. 3.

⁵⁸ EU 1918. november 17. 3.

és katonaság is már tekintélyes erővel – leginkább elegendő létszámmal és kézi fegyverzettel – rendelkezett. Újra felvetették viszont a fertályok és a fertály-mesterek közbiztonsági feladatát. *„Mindenesetre azonban kívánatos és dicséretre méltó volna, ha a város polgárai különösen és leghelyesebben negyedenként szervezkednének.”*⁵⁹ A háború alatt a fertálymesteri lakomákat többször bírálták, ezért ezeket beszüntették, más tevékenységet viszont nem találtak a társaságnak, amelynek tagjai csak 1920 januárjában kezdtek újra összegyűlni.

A harmadik polgárőrség

November második felében Egerben konszolidálódni látszott a helyzet, javult a közbiztonság, ezért a Halaspiaci iskolát – ahol addig a nemzetőrség és a polgárőrség közös parancsnoksága volt – visszaadták a diákoknak. Az utóbbi hamarabb kiköltözött, az előbbit pedig a *„tűzoltó őrtanyára”* tették át. Ez az épület az egri civil társadalom egyik fontos bázisa volt, az ott szolgáló hivatásos és önkéntes tűzoltók a háború idején is több esetben küzdöttek a várost fenyegető tüzekkel, később pedig a házat tűzoltólaktanyának nevezték el.

Napról napra kitűnik a tudósításokból, hogy amikor 1918 őszén Egerben javul a közbiztonság – legalább is a belvárosban –, csökkent a polgárőrségben részt vevők létszáma és a szolgálati ideje. December elején harmadszor is felle tették a kérdést, mert akkor már csak 8-10 férfi teljesített szolgálatot, akik nem bírták a fárasztó éjszakai járőrözést, ezért tevékenységük értéke minimális lett. Az sem elhanyagolható tényező, hogy lehűlt az idő, és a civil ruhás fegyveres emberek utcai őrzései már kényelmetlenek is voltak.

Módy kormánybiztos főispán szerint sem állt még helyre a teljes személyi és vagyonbiztonság Egerben, és nem szűnt meg végleg a fiatal suhancok éjjeli duhajkodása, akikkel a legerélyesebben szeretett volna elbánni. A kormánybiztos december 6-ra gyűlésre hívta össze Eger város polgárságát a vármegye háza nagytermébe, azt remélve hogy több százan eljönnek és a lakosság *„remélhetőleg fölcusdik közönyéből és segítségére siet a rendnek és a nyugalomnak.”* Ugyanakkor a kereskedelmi testületi kör szervező bizottsága a közvilágítás védelme érdekében elrendelt korai zárórák ügyében is el akarta mondani véleményét a város vezetésének, vagyis a polgárőrség csak ürügynek látszott.⁶⁰

December 6-án nagy számban voltak ott a gyűlésen az egri kereskedők és iparosok, és ha csak ők jelentkeztek volna a polgárőrségbe, ez a védelmi szervezet ismét megszilárdult volna. Módy László üdvözlése után *Hevesi Gusztáv* vármegyei másodfőjegyző, a polgárőrség egyik legbuzgóbb szervezője ismertette a helyzetet, amely szerinte olyan szerencsétlen, hogy a testület nem felel meg feladatának, pedig folyamatosan szükség van rá, ezért újjá kell alakítani. Az előadó úgy számította, hogy legalább 600-800 polgárőrre lenne szükség,

59 EU 1918. november 20. 3.

60 EU 1918. december 6. 3.

akkor megfelelő erőt szolgáltatathatna éjjel és nappal, emellett a polgárság szolgálati terhei is a minimumra csökkennének. Ezután ismertette az újjászervezendő polgárőrség szervezetének tervét. A polgárőrség adminisztratív valamint őrségcsoportokból állna, és minden egyes őrségcsoport 60-60 emberből jönne létre. Ha tudjuk, hogy 12 fertály volt 1918-ban Egernek, akkor ezek a városnegyedek ki tudtak volna állítani olyan létszámú polgárőr századokat, amelyek biztosíthatták volna a kiegyensúlyozott működést. Az sajnos nem derült ki, hogy egy időben hány polgárőr járőrözött volna Eger utcáin. Viszont túlzásnak is tűnik, hogy miért lett volna szükség ennyi polgárőrre ebben a kisvárosban, ahol a háború előtt alig kéttucatnyi városi rendőr állt szolgálatban, a háború alatt több ezer itt állomásozó katonára nem jutott ennyi rendfenntartó katonai rendőr, és 1918 novemberétől már működött nemzetőrség, valamint honvédel alakulatokból újjászervezték a helyőrséget is.

Hevesi főjegyző buzdította a jelenlevőket, hogy minél nagyobb számban sorakozzanak a polgárőrségbe, majd hosszas, szinte túltengő vita kezdődött a részletekről, míg végre kimondták az egri polgárőrség újjászervezését és második megalakulását. A polgárőrség elnökének megválasztották Módly Lászlót, társelnökül *Jankovics Dezső* polgármestert, pénztárossá *Braun Viktort*,⁶¹ jegyzőnek *Sümegei Bélát*.⁶² Megalakítottak egy választmányt is, amely az elnökséggel együtt az adminisztratív teendőket végzi. A szolgálat vezetésére főparancsnoknak *Hevesi Gusztávot*, helyettes parancsnokoknak *Braun Károly* helyettes polgármestert és *Petrik* főszolgabíróát választották meg a jelenlévők. Nyomban a gyűlésen megkezdték a polgárőrségbe való toborzást, és a jelenlévők nagy számmal csatlakoztak is, ami optimizmusra adott okot, mert azt gondolták, hogy ha ilyen nagy számban sietnek az egri polgárok a rend és nyugalom megvédésére illetve biztosítására, akkor a polgárőrség „*hatalmas erőtényező lesz a város közbiztonságában*.”⁶³

A pillanatnyi lelkesedés hatására aláírt belépési nyilatkozatok óvatosságra intettek egyeseket, de valóban szükség volt a polgárőrségre. A bürokratikus szervezet létrehozása – ami túlzásnak tűnik a karhatalomnál – pedig állandó velejárója volt minden korabeli társadalmi szervezkedésnek. Az egyik gond az alakulattal éppen ez a bürokratizálódás volt.

December 9-én tartotta ülését Heves vármegye közigazgatási bizottsága, ahol *Graefl Jenő*⁶⁴ bizottsági tag, poroszlói nagybirtokos az alispán jelentéséhez hozzáfűzte, hogy a rendbontások miatt élelmiszerkészleteket pazaroltak el a vármegyében, a földeken nem mindenhol végezték el az őszi munkákat, sokan nem akarnak dolgozni, nem akarnak engedelmessé válni, és így félt, hogy 1919 tavaszán nagy éhínség lesz. Tartott attól, hogy a közbiztonság a télen ismét felborul, ezért azt

61 Braun Viktor Eger város fogyasztási adópénztárnoka volt.

62 Sümegehy Béla az egri járásnál irodai segéd tiszt volt

63 EU 1918. december 7. 2.

64 Graefl Jenő az Egri Nyomda Rt. és a Debrecen-Füzesabony Vasút Rt. igazgatóságának is tagja volt.

tartaná jónak, ha a csendőrséget újjászerveznék és a polgárőrséget feloszlatnák, fegyvereiket összeszednék, mert nincs tekintélye, nem tudja a rendet fenntartani.⁶⁵ Eszerint a városoktól eltérően a falvakban még folytatódtak a garázda cselekmények, és a munkafegyelem meglazult, a karhatalom pedig egy hónap után sem tudta megszilárdítani a helyzetét. A december 6-i nagygyűlés után egy héttel a polgárőrség tagjai a Kaszinóban az egyik polgárőrségi „őrtanyán” tartották értekezletüket, ahová minden őrs- és szakaszparancsnokot berendeltek. Eddig a napig adtak haladékot a belépésre is. Nem tudni, miről volt szó a polgárőrök között, de a következő napok azt mutatták, hogy semmit sem ér a szolgálatuk. A Kaszinó a konzervatív és óvatos egri civil társadalom szilárd bázisa volt.

A negyedik polgárőrség

1918. december 15-én vasárnap éjszaka ugyanis megint elszabadultak az indulatok Eger belvárosában, ami ráirányította a figyelmet a polgárőrség kudarcára. Egy nagyobb létszámú erőszakos csoport nemcsak megfutamította a szétszlatásukra kiérkező rendőri egységet, hanem tagjai vadul lövöldözni is kezdtek a Széchenyi utcán, ablakokat törtek be és be akartak hatolni az Uránia film-színházba is. Az elmenekült rendőrök után – különös módon már akkor *vörösgárdának* nevezett – reguláris katonai alakulat érkezett a laktanyából, amely végül rövid idő alatt megfutamította a rendbontókat és egész éjjel járőrözve fenntartotta a rendet a városban.⁶⁶ Módly főispán ezért 17-re ismét összehívott egy értekezletet a nemzeti tanács és a karhatalmi alakulatok tagjaiból, ahol az érintettek megbeszélték a közbiztonság ismételt helyreállításához szükséges sürgős teendőket. A kormánybiztos megígérte, hogy a polgárőrség kötelezővé tételének jóváhagyásáért sürgősen írni fog a belügyminiszternek, és meg volt győződve hogy az engedély hamarosan megérkezik.

December 18-án ezért nagygyűlést rendeztek a megyeházán több száz résztvevővel. A gyűlésen Módly László elnökölt, aki ismertette a gyűlés célját, és ismét komoly elhatározásra hívta föl a józan polgárságot a közrend megóvása érdekében. Ezután *Kolacskovszky Lajos*⁶⁷ terjesztette be a rend fenntartására irányuló újabb javaslatot, amely szerint kimondják, hogy

1. *Az általánosan kötelező a polgári őrszolgálat.*
2. Alakíttassák egy 120-150 főnyi altisztekből szervezett fizetett rendőrgárda, amely a rendőrséggel, csendőrséggel és a katonasággal együttesen működik és
3. *Mindenkire mondják ki adókulcsa arányában a költségekhez való kötelező hozzájárulást.*

65 EU 1918. december 10. 1.

66 EU 1918. december 16.

67 Kolacskovszky Lajos akkor még közigazgatási gyakornok, tiszteletbeli szolgabíró volt a vármegyeházán és ő lett a Tanácsköztársaság idején Heves vármegye kommunista alispánja.

A kötelező polgárőrszolgálat szervezésére és adminisztrációjára viszont ezúttal már két bizottságot szerveztek: egy „avató” bizottságot, amely megállapítja a szolgálatra alkalmasak kötelezettségeit, és egy „ítélkező” bizottságot, amely a kötelességek alól kibúvókkal szemben eljárást indít.

A gyűlés több hozzászólás után a javaslatot egyhangúlag megszavazta és egyben megválasztotta a bizottságokat, amelyek a polgárőrség addig fennálló választmányi és parancsnoki testületének tagjait foglalta magában. Megígérték, hogy mindazokat, akik fegyverrel nem tudnak bánni, kiképezik. A rendőrgárdát is azonnal szervezni kezdték, és mind a polgárőrséget, mind pedig azt teljes mértékben fel akarták szerelni fegyverekkel és munícióval. Még gépfegyvereket is ígértek a nagygyűlés rendezői, és mindkét karhatalmat felhatalmazták fegyverhasználatra a rendbontók ellen.

Intézkedni akartak az iránt is, hogy semmiféle utcai csoportosulás ne történhessem. Ezeket az intézkedéseket a rögtönítélő bíraskodás bevezetésével akarták támogatni, ezért a nagygyűlés megkérte a kormánybiztost, hogy táviratban kérje a kormánytól a statárium elrendelését Egerben. A kormánybiztos bejelentette, hogy ennek érdekében már intézkedett, és ha megérkezik az engedély, a legszigorúbban végre fogják hajtani.

A valóságban viszont a polgárőrség szegényes anyagi helyzetét bizonyította, hogy a kormánybiztos az egri rendőröknek 1000 koronát, a polgárőrségnek pedig 200 koronát adományozott karácsonyi ajándékként.⁶⁸ Ugyanazon a napon kezdtek meg a sorozást a kötelező polgárőri szolgálatra, amely a Kaszinóban berendezett polgárőr-laktanyában történt. A sorozóbizottság elnöke *Militzer Gyula* volt, a tagok pedig *Fógel István*, *Kakuk Jenő*, *Szeredi János* és *Visontai János* tisztviselők, kereskedők és iparosok. Az esemény 9–12 és 15–17 óra között tartott, folytatták a következő napon is, és rövid ideig érezhető eredményeket hozott.

Így 1918. december 23-án büszkén jelenthette a városi lap: „*Rend van Egerben*”. Állítólag ez a karácsony előtti vasárnap volt az első nyugodt és békés hétfégi nap a városban a forradalom kitörése óta. Ez volt az első próbája annak, hogy a polgárőrség és a karhatalom újjászervezésével sikerül-e Egerben végre egy nyugalmas vasárnapot teremteni. A kormánybiztos már előzőleg rendeletileg erélyes intézkedéseket tett a rend fenntartására. Falragaszok hirdették, hogy vasárnap és a karácsonyi ünnepek alatt minden csoportosulás tilos, és így tilos a vasárnapi főutcai korzózás is, ahonnan a megfigyelők szerint a duhajkodások és rendzavarások indultak el. Zárva kellett tartani a korcsmákat is, és este 10 óra után nem volt szabad igazolatlanul az utcán csavarogni, vagyis már-már kijárási tilalmat vezettek be.

Ezalatt két napig szorgalmasan folyt a polgárőrség sorozása, és annyi polgárőrt avatott föl sorozóbizottság, hogy vasárnap este már majdnem ezer főre gyarapodott a létszám. Délután akcióba is léptek, és a rendőrökkel, nemzetőrökkel és katonákkal együtt az egész városban mindenfelé fegyveres járőrben vonultak ki. A polgárőrséget először maga Módly kormánybiztos

68 EU 1918. december 23. 3.

vezette fel, és végigjárta egy őrzéssel az egész várost. Az erős karhatalom meg is tette a hatását. A polgárőrség a legkisebb csoportosulást sem tűrte, és erélyesen megakadályozott minden erre irányuló kísérletet. „*Most azután csak továbbra is, míg a viszonyok szükségessé teszik, ilyen komolysággal és eréllyel kell a közbiztonság és rend védelme fölött őrködni* – tanácsolta a városi újság tudósítója –, és akkor Eger városa, majd az igazi békességes és boldog napok beköszöntésével, büszkén emlékezhet vissza a forradalom izzó és mégis tiszta napjaira.”⁶⁹

A létszám rendezése mellett a pénzügyi támogatás, vagyis a polgárőrségi adó kivetése már nem volt ilyen egyszerű eset. Karácsony előtt Derszib Károly egri állami polgári fiúiskolai igazgató az iskola 10–14 év közötti tanulóinak 65 korona 70 fillér összegű adományát adta át a kormánybiztosnak a polgárőrség ellátására. 1918. december 31-én az egri nemzeti tanács újabb felhívást intézett Eger közönségéhez, amely már a következő év tennivalóit vetítette előre. A városi újságban bejelentették, hogy a polgárőrség mellett megalakult a rendőrgárda is, amely a polgárőrséggel, a rendőrséggel, a nemzetőrséggel és a katonasággal együtt fogja őrizni a rendet. Leszögezték, hogy az új karhatalmi alakulatok megfelelő anyagi eszközök nélkül nem tarthatók fenn. A kiadások fedezésére havonként legkevesebb 100 000–200 000 koronára volt szükség. Ez a pénzösszeg kétségkívül tekintélyes, „*de most, mikor közvetlenül a tűzhely, a család, az üzlet, a bolt, a raktár, a műhely, az iroda, a templom és az iskola védelméről van szó, a közönség hazafias emelkedettsége éppen saját jól felfogott érdekében nem lehet kisebb, mint az orosz, vagy az olasz offenzívák előkészítéséhez igénybe vett hadi kölcsönpropagandák eredményeiben nyilvánult készség.*”⁷⁰ Felhívták Eger polgárságát, hogy a nagy ügy érdekében ki-ki vagyoni képességéhez mérten hozza meg ideiglenesen a maga áldozatát. A pénzadományokat Braun Viktor városi fogyasztási pénztárnoknak a polgárőrség és a rendőrgárda közös pénztárosának kellett befizetni. „*A vész, amelyet elhárítani mindannyiunk közös célja, talán nagyobb, mint hisszük, talán kisebb, de épp azért, úgy a nagyobb, mint a kisebb ne találjon készületlenül bennünket.*”⁷¹

1919 elejére kiderült, hogy egy hét alatt ismét megcsappant a polgárőrség létszáma, ezért január elején újra megjelent a megszokott felszólítás, amelyben a polgárőrség avató bizottsága a belépésre figyelmeztette a polgárokat. Emlékeztette a lakosokat, hogy a szolgálat kötelező, mégis sokan voltak, akik nem jelentkeztek. Különösen a földműveseket szólították fel csatlakozásra, és megfenyegették a szolgálatot megtagadókat, hogy a jelentkezés elmulasztása esetén ítélező bíróság elé állítják őket.⁷²

69 EU 1918. december 24. 2.

70 Felhívás Eger város közönségéhez, EU 1918. december 31. 2.

71 Uo.

72 EU 1919. január 1. 2.

Szankciók

Négy héten keresztül nem történt semmi változás a polgárőrségben, mert az egrieket sokkal jobban érdekelte a budapesti események hatása és a külpolitikai hírek magyarázata, mint saját lakóhelyük rendje és nyugalma. A polgárőrség parancsnoksága mindent elkövetett, hogy ezt a karhatalmat megszervezze, de minden igyekezetük kudarcot vallott Eger város polgárainak – a hírlapíró szavaival szólva – részvétlensége és nemtörődömsége miatt. A tudósító elment az őrtanyájukra, belenézett az őrszolgálati naplóba, és szomorúan látta, hogy az első napokban lelkesen indult akció hogyan laposodott el, hogyan csökkent azoknak az embereknek a száma, akik megértették ennek fontosságát és vállalták a közösség szolgálatát.

Eszerint olyan volt Eger kicsiben, mint az egész Magyarország. Egerben is egymás után alakultak pártok és egyesületek, üléseztek, szervezkedtek, de keveseknek jutott eszébe, hogy a városban folyamatosan védeni és biztosítani kellene a rendet, amely törékeny volt, amint az előző hónapok rendbontásai bizonyították. Az egri polgárság közömbössége volt az oka, hogy 1919 januárjában a havi két éjjeli szolgálatra beosztott 45 polgárőr közül alig 25-26 jelent meg az őrtanyán. A tudósító azt is botrányosnak találta, hogy az őrszolgálatra megjelenőknek több mint 60-70 százaléka a frontról hazatért közlegények és tisztek közül került ki. A gyűléseken rengetegen jelentkeztek, de amikor arra került a sor, hogy szolgálatot is kell teljesíteni, a jelentkezők legtöbbször a leszerelt és hazatért katonákból került ki. Talán mert ezekben az emberekben volt kötelességérzet és fegyelem. Az írás egyre ingerültebb stílusban vonta kérdőre a forradalmi karhatalom „lógó-sait.” „... nem-e úgy volna rendjén a dolog, hogy igenis azok folytatnák a fegyverviselést, akik szépen itthon voltak és családjuk körében töltötték az időt akkor, amikor a most igazán polgári kötelességérzetükből kifolyólag még azok is fegyverbe állnak, kik négy és fél nehéz háborús esztendő töltötték a lövészárkokban.”⁷³

Dr. K. GY. monogrammal jelzett polgár⁷⁴ nyilvánosan megkérte a polgárőrség parancsnokságát, hogy ítéljék el azokat, akik kényelem vagy más ok miatt az őrszolgálatot nem teljesítik. Javasolta, tegyék közzé az újságokban azoknak nevét, akik nem jelentkeztek, és az indokolatlan távolmaradókat valamilyen módon büntessék meg, mert így még azok is elmaradnak, akik eddig örködtek, mivel látják a mulasztók büntetlenségét.

A kormánybiztos főispán egyébként már néhány nappal korábban elrendelte, hogy azok neveit, akik nem teljesítik polgárőri kötelességüket, közhírré tegyék, és az ítélezőbizottság munkáját is megsürgette. Sokadszor figyelmeztette azokat, akik elmulasztják lakóközösségük iránti kötelességüket, hogy a jövőben a sajtóban kipellengérezik őket, pénzbüntetéssel és becsületvesztéssel is sújthatja őket az ítélezőbizottság.⁷⁵

73 Az egri polgárőrség, EU 1919. január 28. 2.

74 Kánitz Gyula az egri ügyvédi kamara választmányi tagja, neves helyi jogász volt.

75 Az egri polgárőrség, EÜ, 1919. január 29. 2.

Két hétig húzódott a „lógósok” ítéletének elfogadása, míg február 15-én az egri polgárőrség és rendőrgárda választmánya a vármegyeház kis termében gyűlést tartott. Az egri polgárőrség ítélkezőbizottsága azt közölte a sajtóval, hogy a mulasztókat a szervezeti és szolgálati szabályzat 9. §-a⁷⁶ értelmében neveiknek hírlapi közzétételére ítéli, és ennek értelmében elrendelte a nevek nyilvánosságra hozatalát, mert a nevezettek polgári kötelezettségeiknek többszöri felhívásra sem voltak hajlandók eleget tenni.

A 22 személy nevét bárki elolvashatta, hiszen ismerős egri iparosok, kereskedők, tisztviselők és földművesek voltak. Az ítélkezőbizottság arra is intette őket, hogy 8 nap alatt lépjenek be a polgárőrségbe, mert ha nem, pénzbírságot fognak kivetni rájuk. A bizottság 10 olyan férfi nevét is átadta a lapoknak, akik 2 alkalommal igazolatlanul elmulasztottak szolgálatot teljesíteni. Őket is figyelmeztették a teendőjükre, mert legközelebb rájuk is pénzbírság várt.⁷⁷

A polgárőrség választmánya február 27-én tartotta ülését, amelyen a polgárőrségnél bevezetendő erélyesebb intézkedéseket vitatták meg. *Danasí Viktor*, a polgárőrség új parancsnoka újra előadta, hogy a polgárőrök nem teljesítik kötelességüket, és ezért a legszigorúbban keli eljárni velük szemben. Elhatározták, hogy az ítélkezőbizottság a kötelességüket nem teljesítő polgárőrökre fokozottan súlyos pénzbírságot vet ki. Meglehetősen ellenszenvesen fogadhatták az egriek a rendőrgárda fenntartására kivetett adót, aminek a fele sem folyt be. A kormánybiztos adott esetben még adóbehajtással is megfenyegette a szolgálatmulasztókat.⁷⁸

Az egri munkás- és katonatanács 1919. február 28-án tartott ülésén *Szabó Ernő* hadapród⁷⁹ tett előterjesztést a leszerelt katonának a tényleges katonáktól való ruházati megkülönböztetéséről. Felidézte a polgárőrség lanyha szolgálatát, és kérte, hogy ezt a karhatalmi testületet a munkás- és katonatanács szüntesse be, a fegyvereket pedig szolgáltassák be a katonaságnak. Ez az esemény azért érdekes, mert megvilágítja a munkás- és katonatanács, valamint a polgárőrség ellentétét. Az előbbi az alacsonyabb társadalmi rétegekből verbuválódott. Aznap az újság még azt is közölte, hogy március elsejétől hogyan fog változni a polgárőrök éjszakai szolgálati ideje, vagyis fenn akarták tartani még kevés létszámmal is.

Március elején már érezhető volt Egerben a szocialista munkás- és katonatanács befolyása, amely politikai célokra is használható karhatalmat akart szervezni a régiék helyett. A polgárőrség szolgálatban lévő tagjai azonban másik társadalmi réteget képviseltek. A kormánybiztos is sejthette, miért akarja felszámolni a tanács a többi karhatalmat: hatalomátvételre készül, ezért nyilvánosan

76 A polgári őrség szervezési szabályzata I. Melléklet a 4.220/1914. B. M. res. számhoz. MRT 1914.2321.

77 Polgárőrök, akik nem teljesítik kötelességüket, EU 1919. február 19. 1–2.

78 A polgárőrség és a rendőrgárda ügye, EU 1919. február 28.

79 Szabó Ernő egri jogakadémiai hallgató az egykori cs. és kir. 60. gyalogezred szocialista meggyőződésű hadapródja, az egri munkás- és katonatanács tagja volt.

kijelentette, hogy a tanács ilyen határozatot nem hozhat, és a polgárőrség tovább fogja folytatni működését, amíg a rendbontások előfordulnak és megkívánják, hogy ilyen szervezetek létezzenek.⁸⁰

Módly olyan módon is a polgárőrség mellett foglalt állást, hogy váratlanul megjelent ellenőrzés céljából az őrtanyájukon, és szemlét tartott. Ott éppen 36 polgárőr tartózkodott, ami szerinte azt jelentette, hogy a szolgálat kifogástalanul működik. A szervezet 1919. március végére azonban véglegesen elvesztette hitelét. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a szociáldemokrata párt helyi alapszervezete és az egri katona- és munkatanács 1919. március 22-én átvette a város irányítását és azonnal bejelentette, hogy minden karhatalom felett rendelkezni fog „... az egri polgárőrség a mai nappal feloszlott s a polgárőrség parancsnoksága az összes fegyvereket, töltnyeket, felszereléseket átadta a katonai munkástanácsnak.”⁸¹

Az egri polgárőrség kudarcának a híradások alapján több oka is lehetett. Elsőként talán a jelzőket kell értelmeznünk: a *polgár* jelző 1918-ban már nem biztos, hogy pozitív hangulatot keltett, hanem a kizsákmányoló burzsoát jelentette a szocialista propaganda hatására. Az osztályszemlélet alapján a polgárőrség éppen a nincstelen proletárokkal – a népőrség⁸² tagjaival – szemben a vagyonosabb rétegek magántulajdonát védte. A polgár akkor inkább a nagyon tágan értelmezett középréteg tagját jelenthette. Nem véletlen, hogy máshol is osztályalapon szerveztek a munkásokból milíciákat, sőt még a közelmúltban létezett munkásőrség 1957-ben is hasonlóképpen alakult meg. A fogalomzavart csak fokozta a nemzetőrség és a népőrség elnevezések bevezetése, mert a nemzetőrség még egy kiváltságosokból álló nemzetre emlékeztethetett, a népőrség már a munkásságot és a parasztságot is magában foglaló népi munkás-paraszt karhatalmi szervezet lehetett. Ebben a fogalompárban is a kisebbség és a többség ellentéte értelmezhető.

Ehhez kapcsolható az a probléma, hogy a polgárőrséggel egyidejűleg kellett a törvényhatóságoknak megszervezniük a nemzetőrséget is, ami – fizetett szolgálat lévén – sokkal vonzóbb volt a jelentkezők számára, mint az ingyenes és munka melletti kötelesség.

Az egri kudarc másik magyarázata társadalmi jellegű lehet. A polgárőrségbe eleinte azokat tudták behívni, akik a háború végét otthon élték túl, és kevés katonai tapasztalattal rendelkeztek, inkább civilek voltak. Ők valóban nem tudtak erélyesen fellépni a közbiztonság védelme érdekében, nem voltak arra kiképezve, ellentétben a leszerelt katonákkal.

Végül nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy milyen anyagi helyzetben lehetett Eger polgársága az első világháború végén 1918–1919 telén. Nem sokan engedhették meg maguknak, hogy fizetés nélküli

80 A polgárőrség tovább működik EU 1919.március 15. 2

81 Mindenkihez, EU 1919. március 23. 1.

82 A népőrség 1918. november első napjaiban Budapesten a Népszava szerkesztőségében alakult meg a nemzetőrség és a polgárőrség előtt, szervezett munkások voltak a tagjai, és a vörösőrség megalakításáig munkásmilíciaként fennmaradt.

társadalmi munkát, vagyis ingyenes karhatalmi szolgálatot vállaljanak hosszabb időn keresztül. Az is meghatározta a polgárőrség összetételét magatartását, hogy az alkalmazottak nagyobb számban voltak közöttük, mint az egyéni vállalkozók, így a vagyonvédelem nem igazán volt az ő személyes és jól felfogott érdekük. Másoktól várták el ekkor is, hogy megvédjék a közrendet, a közvagyon és magántulajdont. Végeredményben egy vidéki kisváros példáján tehát az látszik, hogy gyenge polgárőrség mellett gyenge volt a közbiztonság, mert gyenge polgárságból csak gyenge polgárőrséget lehetett szervezni.